

ARXIV

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE TERRASSA

ANY XIV - SEGONA EPOCA

NOVEMBRE - DESEMBRE DE 1932 :: N.º 80

SUMARI:

TEXT: D'Excursionisme. — Les pintures del segle VI.è de la Gatedral d'Egara (Terrassa) a Catalunya, per *Josep Puig i Cadafalch*. — Dues millores als nostres monuments romànics de Sant Pere. — L'actual areny de la riera de les Arenes data d'època molt moderna, per *Jacint Elias*. — De Mallorca, per *J. T.* — Crònica. Excursions Oficials i Conferències.

GRAVATS: Fornícula angular del baptisteri d'Egara. — Pintura de l'absis del baptisteri d'Egara. — Detall del costat de mà esquerra. — Detall del costat de mà dreta. — Pintura de l'absis de Sant Climent de Tahull.

«La Eléctrica Tarrasense» - Nou, 17 - Bateries, Làmpares i materials per a colxes

Fàbrica de Corretges i Guarnicioneria en general
Especialitat en la d'Automòbils

Casa Castella Español

Casa fundada l'any 1790

Corretges de Goma i Lona

ESGLÈSIA, DEL 20 AL 24 - TELEFON, 2151

Joieria - Bisuteria - Optica

VDA. DE J. BALADA

Suc. de PERE CULELL

Font-vella, 19 - Palla, 2

ESTORES, PERSIANES, HULES
ALFOMBRES, PLUMEROS

A. ROVIRA

CASA SIMON

Font-vella, 14 - Terrassa

Sabateria
EGARA

Rambla d'Egara, 213

Calçats de Novetat
Especialitat amb els d'excursió
Nou model triple cosit

Agustí Devant
Sastre

Fontvella

M. ABAD RIBERA

Pues i Lligos per a Teixits :: Extens assortit en Pues de Lloguer
Filferros de totes classes :: Enreixats metàl·lics :: Laminació
en fred de cercols per a embalatges i altres indústries

CARRETERA ULLASTRELL, 29

TELÉFON, 2105

MAGATZEMS DE MOBLES

de tots estils i preus

ENTRADA LLIURE

MOBLES
DE LUXE
Y TAPIS
SERIA:

FUSTE
RIANJA
BRICAB
SERRAR

3, SANT PAU, 3

Pressupostos gratis sens compromís
Nuvis, no deixeu de visitar-me si vos agrada l'estalvi.

CASA LLUGANY

SKIS estrangers i del país
des de 35 pessetes a 130 pessetes.

FIXACIONS
de diferents models.

BASTONS

per a SKI de totes classes i preus
Articles per a tots els ESPORTS

CARRER DE ST. PERE, 39

Construcció de CLAUS

de totes classes i

ARTICLES de FERRETERIA

RAMON MORRAL

Especialitat amb tota classe de
Tatxes per calçats d'excursió.

CREU, 77 - Telèf. 2287 - TERRASSA

Encarregueu els vostres impresos de qualitat a

JOAN MORRAL

IMPRESSOR

Nord, 22

TERRASSA

Telèf., 1424

ARXIV

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE TERRASSA

ANY XIV

Segona època

NOVEMBRE - DESEMBRE 1932

NÚM. 80

D'EXCURSIONISME

Hi ha gent, encara, del tot persuadits que no es pot conrear l'excursionisme, sense disposar d'una falaguera posició econòmica.

Aquesta apreciació equivocada — i quasi sempre nascuda en esperits antiquats i obscurs — no té prou força per a obstruir el camí per on avancen entusiasmes les nostres joventuts.

Cal confiar, però, que una força poderosa empeny a situar les coses al seu lloc. Nosaltres creiem que de les moltes qualitats que poden posseir-se per ascendir per l'esplendorós camí de l'excursionisme, la pobresa material n'és una. Excursionisme és elevació sense fita limitada.

La Natura, creadora de l'Art i de la Bellesa, s'ofereix humilment a tots els mortals, sense distincions ni diferències.

Els esperits s'afinen gradualment i amb elements que la Natura posa al nostre fàcil abast. I aquests elements, tan diversos i tan complets, no cal pas anar-los a cercar lluny: conviuen al nostre entorn i per a descobrir-los i gustar-los, sols cal afuar i concentrar els sentits.

Per endinsar-se feliçment per la ruta excursionista, cal confiar més amb el que hom té de propi i que es produeix en ell mateix, que no pas en les coses no personals que es puguin tenir, per quantioses que siguin.

Les pintures del segle VIe de la Catedral d'Egara (Terrassa) a Catalunya ⁽¹⁾

EGARA, a l'època romana, era una petita localitat, esdevinguda seu d'un bisbat visigòtic, de la qual resten els murs d'una basílica, amb el seu baptisteri annex, que estigué voltat d'una galeria exterior, i l'absis de pla trevolat de l'altra església de tres naus aixecada a l'interior del recinte sagrat. No pertocant de descriure ací aquests monuments, puix que ja ho he fet en un altre lloc, m'accontentaré d'aportar les dades, tretes dels documents i de l'estudi arqueològic, que permetin de fixar llur cronologia amb una certa precisió.

El bisbat d'Egara fou fundat l'any 450. El 614 s'hi celebrà un concili, ço que suposa l'existència de l'església, la qual fou probablement bastida en temps de Nebridius, el puixant bisbe que la governà entre 516 i 546. El bisbat desaparegué al començament del segle vuitè, amb la invasió musulmana.

Els materials del monument revelen d'una banda la persistència dels mètodes romans de construcció: grans carreus reemplets com a lligades, amb un aparell fet de petits carreus com en les vil·les romanes del nord d'Àfrica i en el nostre temple de Vic; *tegulae* i *imbrices* de forma romana en les cobertes; àmfores en el carcanyol de les voltes; l'*opus ostracus* que descriu Sant Isidor en els paviments, amb els mosaics del tipus igualment característic dels anys darrers de l'Imperi.

A aquests elements s'ajunten altres caràcters que indiquen un corrent vingut, sembla, de l'Àsia Menor i de l'Egipte: arcs lleugerament en ferradura tant en planta com en alçat; permòdols amb motllures d'una forma que Miss Bell assenyala com a típica a Anatòlia; formes trilobades en els plans com en els absis de les basíliques de la vall del Nil. Aquests caràcters van acompanyats d'altres, particulars a les basíliques dels segles V i VI, com els absis poligonals a l'exterior, amb les finestres amb tronera a un sol biaix vers l'interior i les fornícules esfèriques en els angles del pla quadrat, sobre el qual s'aixeca la cúpula del baptisteri, com a Ravena (fig. 1).

Els treballs de neteja i restauració han posat al descobert diversos

(1) Del «Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona».

elements, entre els quals cal assenyalar les pintures de les voltes dels absis del baptisteri de Sant Miquel i de la basilica de Santa Maria. Les dues pintures són fetes de línies més o menys accentuades sense que hom vegi gairebé enlloc cap gran taca acolorida. El colors són l'ocre groc i l'ocre roig o mangra, tints terrosos corrents o simples, aplicades damunt el fons blanc de l'enlluïnt.

La identitat de la tècnica, com la d'alguns dels temes ornamentals, ens forcen a creure que les dues pintures han d'ésser considerades com a contemporànies i tal vegada com l'obra d'una mateixa mà. Analitzem-les:

El tema iconogràfic representat a l'absis de Sant Miquel, sembla clar (fig. 2). Prop la clau de la volta hom veu un nimbe crucífer i vagament el perfil d'una gran figura que és, sense cap dubte, la representació característica de Déu, i quelques restes, molt esborrades, de la glòria, en forma d'ametlla. A l'esquerra, hom veu la figura d'un sant amb barba, que duu el nimbe circular a doble traç. Més amunt hi ha una figura cap per avall revestida d'una túnica i un àngel que sosté la glòria. Una faixa gruixuda de mangra voreja aquest motiu a la part inferior.

Al centre de la rasament de la volta, hom distingeix clarament visibles cinc cercles. En el del mig hi ha el monograma de Crist format per la superposició de dos monogrames, molt antic en la iconografia cristiana, el qual apareix a Roma vers el segle IV i a Síria vers el segle V.

A cada costat hi ha sis personatges, el genoll dret a terra en una actitud reverent, la mà esquerra tocant el llavi i el braç dret horitzontal amb la mà tota oberta. Els cabells són pentinats endavant, amagant el front i reportats vers el cim de la testa, llargs i caients per darrera fins la nuca (figs. 3 i 4).

És el pentinat de Pilat i d'aquells que el volten en el mosaic de Sant Apol·linar nou de Ravenna (segle VI), del Crist i del bisbe Ecclesius de l'absis de Sant Vital de Ravenna (522-532), dels mosaics de les pedres sepulcral de la necròpolis de Tarragona, que daten de la fi del segle IV o del V.

Els personatges van calçats amb la *solea* o sandàlia; les figures semblen nimbades, posades totes davant un cortinatge amb plecs que deixen veure un fons amb arbres. Alguns cortinatges van nuats pel

mig. Dos d'entre ells, el primer de cada costat, són ornats amb peces quadrades d'un altre teixit (*segmenta*) com en el cortinatge representat en el mosaic de Sant Joan i Sant Pau, de Roma, el qual data de l'any 379, i en el de Sant Apol·linar nou de Ravena, que representa el palau de l'exarca, i en altres representacions de cortinatges que tenen aplicacions anàlogues de forma circular (*calliculae*) que es veuen en una miniatura del «Pentateuc d'Ashburnham» (segle VII). Aquest element desapareix en els cortinatges representats en els comentaris de l'«Apocalipsi de Beatus» de la Col·lecció Morgan, de Nova York, que daten probablement de cap al començ del segle X.

Les vestidures són romanes: la túnica i la dalmàtica; un dels personatges, el segon començant per l'esquerra, va vestit amb una dalmàtica ornada de franges de porpra (*clavi*) com en algun dels mosaics sepulcrales de Tarragona. Els personatges representats en les pintures de les catacumbes porten sovint vestidures anàlogues, ornades de *clavi*. Sant Isidor (560-630) considera que aquest ornament és indispensable damunt la dalmàtica sacerdotal. La dalmàtica, al segle VII és portada també pels laics.

Anotem encara la forma de decoració del fons obtinguda per mitjà de cercles amb un punt al centre, units entre ells per línies rectes; una ampla faixa ornamental en zig-zag acaba a la part inferior aquesta composició pictòrica.

La representació iconogràfica és la segona visió de Déu tal com aparegué a Ezequiel a la porta oriental del Temple de Jerusalem davant vint-i-cinc homes entre els quals hi havia Lezonias, fill d'Azudis, i Feltia, fill de Banaia, prínceps del poble. Déu apareix en aquesta visió, com en la primera que descriu el profeta, en mig d'un remolí lluminós, damunt d'una nuvolada resplendent, segut en un carro vorejat per quatre querubins amb la quàdruple testa i quatre ales. Llurs ales i mans sostenen el carro del Senyor. Les rodes sota els peus dels querubins eren, en la visió, d'una forma misteriosa: dobles i encavallades unes amb altres. El Senyor tenia la figura d'un home radiant d'una majestat infinita. Ezequiel el contempla prosternat a terra.

La concordança d'aquesta descripció amb les restes de la pintura de Terrassa és extraordinària. La figura barbuda i nimbada que es veu als peus de l'Altíssim, és Ezequiel (fig. 2); el cortinatges, penjats com al pòrtic del palau de Ravena, representen el pòrtic del Temple. Els

cercles del costat del monograma de Crist, són les rodes del carro de l'Altíssim; els personatges nimbats, no coronats i calçats, representen la gent de diversa condició social de Jerusalem, potser, pels nimbes que s'entreveuen, en el moment de transició en el qual es transformen en els apòstols. No poden representar pas els apòstols, els quals, seguint el tipus iconogràfic fixat en els orígens de l'art cristià, no han d'anar calçats i la majoria han d'ésser barbuts. No poden tampoc representar els vells de l'Apocalipsi, car aquells són barbuts i coronats i fan present a Déu de corones o bé l'aclamen amb llurs instruments de música.

El nombre de dotze en lloc de vint-i-cinc, no pot ésser una objecció. Els vint-i-quatre vells de l'Apocalipsi, com ha remarcat Kuhn, són sovint reduïts a dotze en les miniatures del Beatus; els apòstols algunes vegades es redueixen a sis.

És a Síria i a Egipte on es formà la tradició de la representació iconogràfica de la visió d'Ezequiel amb els detalls que no apareixen pas en la visió apocalíptica de Sant Joan: els animals de quatre caps amb llurs ales d'ocell, les rodes quàdruples del carro de foc de l'Altíssim, els querubins alats, la imatge del profeta. Les reproduccions d'aquestes visions són poc freqüents en el món bizantí i en el món occidental; no s'introdueixen d'una manera freqüent fins el segle XI; anteriorment es limitaven a la de l'Apocalipsi que és la que té més renom: l'Altíssim rodejat dels quatre animals sagrats i presidint l'assemblea dels vint-i-quatre vells.

La font de la composició no ens és coneguda. Mr. Kuhn afirma que l'estil és fortament anglès. Els vells agenollats (Mr. Kuhn interpreta la pintura com una representació de l'Apocalipsi), amb una mà tocant la barba, tenen exactament la mateixa posició que l'evangelista Mateu en l'«Evangeliari Cutbrecht» de Viena i el *Codex millenarius* de Kermsmunster. El motiu puntillat emprat damunt el fons del fresc es troba ordinàriament reproduït en els manuscrits irlandesos i anglesos. En el manuscrit de Cassiodor de la catedral de Durham, els cercles serveixen per a decorar el fons de les miniatures dels evangelistes i recorden fortament aquells de Terrassa.

L'analogia que podria haver-hi entre la pintura de Sant Miquel de Terrassa i les miniatures dels manuscrits irlandesos, no sembla pas poder tenir, històricament al segle VI, altra raó d'ésser que el fet de deri-

var, tant la una com l'altra, d'una font comuna, que és probablement l'Egipte.

A Egipte, a Bauit, la visió d'Ezequiel és representada amb una certa freqüència en els absis de les esglésies. En les rodes que voltien la glòria, al mig de la qual hi ha la imatge de Déu, són representats els animals simbòlics dels evangelistes, i els apòstols i la Verge substitueixen la gent jove de Jerusalem.

La pintura de Terrassa representa un moment iconogràfic més antic, car s'acosta més aviat a la composició que representa integralment la visió d'Ezequiel tal com la descriu el text sagrat. En la pintura de Bauit l'escena se n'aparta, com si hom hagués cercat de representar l'Ascensió de Crist o de donar la representació del Cel amb el Senyor segut en el seu tron, presidint l'assemblea dels elegits.

Tal és la forma en què la visió d'Ezequiel es propagarà en endavant. Hom sap com predomina en els portals esculpits de l'època romana a França i en els absis pintats.

Hom troba una supervivència d'aquest mateix tema de Bauit a Catalunya, a Sant Climent de Tahull, església consagrada l'any 1123, com diu una inscripció pintada, coetània de la mateixa església, avui al Museu de la Ciutadella.

A l'absis de la basílica de Santa Maria de Terrassa hi havia una pintura del mateix gènere que aquesta que acabem d'estudiar, damunt la qual fou superposada (segle XV) una altra composició pictòrica. Si fos possible, gràcies als procediments que la tècnica moderna emprà per a posar damunt tela les pintures murals al fresc i al tremp, de separar aquest grandios palimpsest, tindríem davant nostre una gran composició molt antiga, una de les més velles de l'Occident mediterrani i la més antiga de Catalunya després d'aquella que ofereix el mosaic conservat a Centcelles, prop de Tarragona.

De moment, cal acontentar-nos de poder-ne conèixer els més petits fragments. Un d'ells, a la part propera a la clau de volta de l'absis, és una forma estelada; dos quadrats superposats que s'entrellacen. Aquesta figura es troba en els monuments cristians més antics. Exornà el sòcol pintat de Sant Joan i Sant Pau. Hom la troba també a l'església Nord de Bauit i a algunes esglésies de Síria, com la de Daurad (segle V) i la de Zebet (313).

El fons és ornat per un motiu imbricat, i limitat quant a la seva part

inferior per una franja horitzontal plena de color mangra, la qual devia anar d'un cap a l'altre de la superfície esfèrica.

Més avall, damunt un fons de cortinatges, hom veu homes vestits amb la túnica curta amb mànegues amples, cenyida a la cintura, que és el vestit de la gent d'humil condició, servidors, esclaus de baixa categoria; porten perxes grosseres damunt el muscle esquerre i sembla que passin a través d'un recinte de muralles.

El tema és massa imprecís perquè hom pugui arriscar-se a provar de donar-ne una interpretació iconogràfica.

Els temes iconogràfics i les formes decoratives emprades en les pintures d'Egara ens condueixen vers el Sud-Est de la Mediterrània, com també les formes arquitectòniques, i a una data del segle VI.

Per a resumir, ens trobem en presència de pintures influenciades de l'Orient, i probablement de l'Egipte, ornant l'absis d'un baptisteri i d'una basílica (construïts probablement a la primera meitat del segle VI), les quals presenten caràcters d'acord amb les obres d'aquest mateix segle. Aquestes pintures ofereixen l'exemple més antic de pintura cristiana de l'Occident, fora d'Itàlia, i presenten un tipus iconogràfic anterior a les composicions pictòriques dels absis de Bauit, on les representacions de la gent jove de Jerusalem que assistí a la visió d'Ezequiel, són substituïdes per grups dels apòstols presidits per la Verge.

JOSEP PUIG I CADAFALCH

Correspondent de l'«Académie des Inscriptions
& Belles-Lettres», Paris.

Dues millores als nostres monuments romànics de Sant Pere

HEM vist amb complaença, com ha estat enderrocada la lamentable baluerna d'embans que per no mullar-se el campaner els dies de pluja, esborrava les línies severes del campanar de l'església parroquial de Sant Pere. Ho havíem indicat nosaltres, diverses vegades, des d'aquestes pàgines i, així mateix, sabem que els senyors de la Junta de Museus aconsellaven, també, aquest enderroc, però fins ara la cosa no ha estat possible. Més val tard que mai.

També hem tingut ocasió de contemplar el mosaic de la Catedral

d'Egara, en període de final consolidació. Fou arrencat amb tota cura i, ara, acaba d'ésser col·locat damunt un paviment de ciment armat d'una solidesa formidable. Era una obra necessària que ha estat portada a terme per la Junta de Museus i els senyors arquitectes i arqueòlegs assessors, amb un tacte extraordinari.

L'actual areny de la riera de les Arenes data d'època molt moderna

EL Ripoll i la riera de les Arenes són les principals artèries que s'emmenen les desferres provinents de la destrucció del Sant Llorenç. Degut als alçaments i abaixaments del terrer, aquests corrents fluviàtils tenen un curs variable, per qual raó aquelles desferres es troben molt escampades pels plans de Terrassa i Sabadell.

L'àrea de dispersió de la riera de les Arenes és un xic més ampla que la del Ripoll. Avui sols m'ocuparé dels desviaments soferts per dita riera, dintre de quina àrea es troba nostra ciutat, per tal de demostrar que el seu areny actual és dels més recents de tota l'encontrada.

Durant l'època *Pontiana*, mentre l'Alt Vallès es trobava anegat sota les aigües del *Llac Pontjà*, les aigües de la riera de la Barata, que aleshores passaven a un nivell més enlairat, seguint el curs N. O. a S. E. de la canal de can Torrella, saltaven dins del llac, gratant al triàsic i paleozoic que li servien de rescloses.

Des del nord de Matadepera per avall, el curs de dita riera es tornava sotsllacustre, i probablement passava per la Gripia, segons ho donen a comprendre els fragments de pedra esmoladora, de llicorella i de granit que es veuen enterrats dins de les argiles pontianes al marge de la carretera de Castellar, darrera de la carena de can Petit.

Quan en acabar l'època *Pontiana* va ocórrer aquell gran esfondrament del Vallès oriental, que va fer precipitar les aigües del llac vers l'estret de Montcada fins a restar gairebé eixut, el curs inferior de la riera de la Barata, de sotsllacustre que era poc abans, es tornà superficial, i aquest nou curs va constituir el que ara anomenem la *riera de les Arenes*, comprès entre la serralada del nord i la del centre.

Les desferres deixades aleshores per aquesta riera, les veiem ara als

marges de la via del Nord, en un desmunt de prop de can Viver, poc abans d'arribar al torrent de la Gripià. Per aquesta situació dels antics acarretjos es ve en coneixement de què aleshores la riera de les Arenes es dirigia cap a Sant Quirze, i vorejant d'allà en avall a les serres de Galliners i de can Camps, aniria a Sardanyola i Montcada on s'ajuntava amb el Besòs.

Més tard, en començar l'època *Siciliana*, al que és ara pla de Terrassa hi varen ocórrer grans esfondraments, a conseqüència dels quals la riera de les Arenes, a ponent de Matadepera, va girar el seu curs vers al S. O., anant a passar pel torrent del Batlle i per dessota mateix de la casa de can Aurell, com ho acrediten els acarretjos inferiors del marge de la carretera de Martorell, arran de la cuneta.

Després de tals esfondraments, els terrenys compresos entre les que són avui riera de Terrassa i de les Arenes, així com abans formaven un pendent molt marcat vers llevant, aleshores restaren més o menys horitzontals, amb grans clotades en les quals s'hi embassaven les aigües que baixaven de les muntanyes del nord. D'aquest terrabastall daten la formació d'uns nous compartiments del terreny: el relleu del *Cami dels Monjos*, que separa la conca del Besòs de la del Llobregat; el relleu de la carena del bosc de can Trias, que separa la conca de la riera del Palau de la de la riera de Gayà; i la carena de Viladecavalls, que separa la conca de la riera de Gayà de la riera de can Trullàs.

Als darrers temps de l'època *Siciliana*, passat el primer període gelar, molt plujós, regnant ja un clima més sec i benigne, cessaren les precipitacions i les aigües s'escorrien suaument, anant a embassar-se a les clotades, on hi deixaven uns sediments vermells i amb pocs detritus, els quals constitueixen avui els dipòsits de llòts *sicilians*. Al centre d'aquesta plana s'hi va formar un llarg estany, el qual, de tramuntana a migjorn, s'estenia des del nord de Sant Pere fins a prop de la carretera de Sabadell, i de ponent a llevant des de Terrassa fins al peu de la carena de can Gorchs, i que es troba omplenat per aquests dipòsits de llòts *sicilians*.

Altres dipòsits més reduïts es troben al llarg del torrent de la Maurina, als marges dels del Batlle, de Pere Parras i de l'*Hort de l'Apotecari*. També s'amaguen sota dels acarretjos als terrenys de les rieres del Palau i de les Arenes, on els garbelladors de sórra els posen al descobert. Així mateix al subsol dels Horts de can Bosch, s'hi amaguen

altres llòts sicilians, com també en el trajecte del camí de Sant Mus, comprès entre la riera i la via del ferrocarril elèctric.

Dintre de l'era *quaternària*, durant la fòsa de les neus del segon període gelar, els corrents fluvials tornaren a córrer furients per damunt dels dipòsits de llots vermells sicilians, cobrint-los amb els seus al·luvions i acarretjos. Si tals corrents eren caudalosos, com la riera de les Arenes, que com hem vist passava per can Aurell, aleshores graven i enfondien el seu areny, excavant els dipòsits de llots sicilians, com es veu al marge de la carretera, darrera de dita casa.

Més tard, començaren d'actuar unes premsades de ponent, que potser eren com el preludi de l'esfondrament de l'*Atlàntida*, les quals desviaven els cursos d'aigua envers llevant. Efecte de dites empentes o estrebades semblen ésser moltes de les ondulacions o bombaments que presenten els terrenys quaternaris del pla i àdhuc algunes carenes d'argiles pontianes, tant als voltants de Terrassa com de Matadepera. Entre els primers se'n pot veure un junt a la via del Nord, entre la riera del Palau i el torrent de Pere Parras, i altres entre can Pous i can Fatjó. Entre les segones, varies carenes entre el carrer de Colom i la riera de les Arenes.

Les gruixes d'al·luvions i acarretjos que ara veiem dalt dels marges de llevant dels torrents del Batlle, de Pere Parras, de Vallparadís i de Santa Maria, semblen indicar els cursos que successivament va seguir la riera de les Arenes en retornar des de can Aurell vers llevant. No cal pas dubtar de què tots aquests dipòsits d'al·luvions i acarretjos representin els cursos successius d'aquesta riera, per quant els elements *litològics* de què es componen, com els fragments de granit roig, de calça, de pedra esmoladora, i de conglomerat eocènic no podien pervenir d'altre indret que de la canal de can Torrella de Matadepera, i riera de la Barata, on s'hi troben aquestes roques.

L'arenys actual de la riera de les Arenes representa la darrera etapa d'aquests desviaments envers llevant, datant pel mateix dels darrers temps *quaternaris*, el qual per altra banda ho confirma el fet de què els seus acarretjos cobreixen els llòts vermells quaternaris, mentre que els al·luvions i acarretjos de dalt dels marges del torrent del Batlle, de Pere Parras, desmunt de can Sanllehi i marge del Nord dels tinglados de l'estació són coberts per dits llòts.

Aquest darrer desviament de la riera envers llevant per efecte d'un

Fig. 1. — Fornicula angular del baptisteri d'Egara

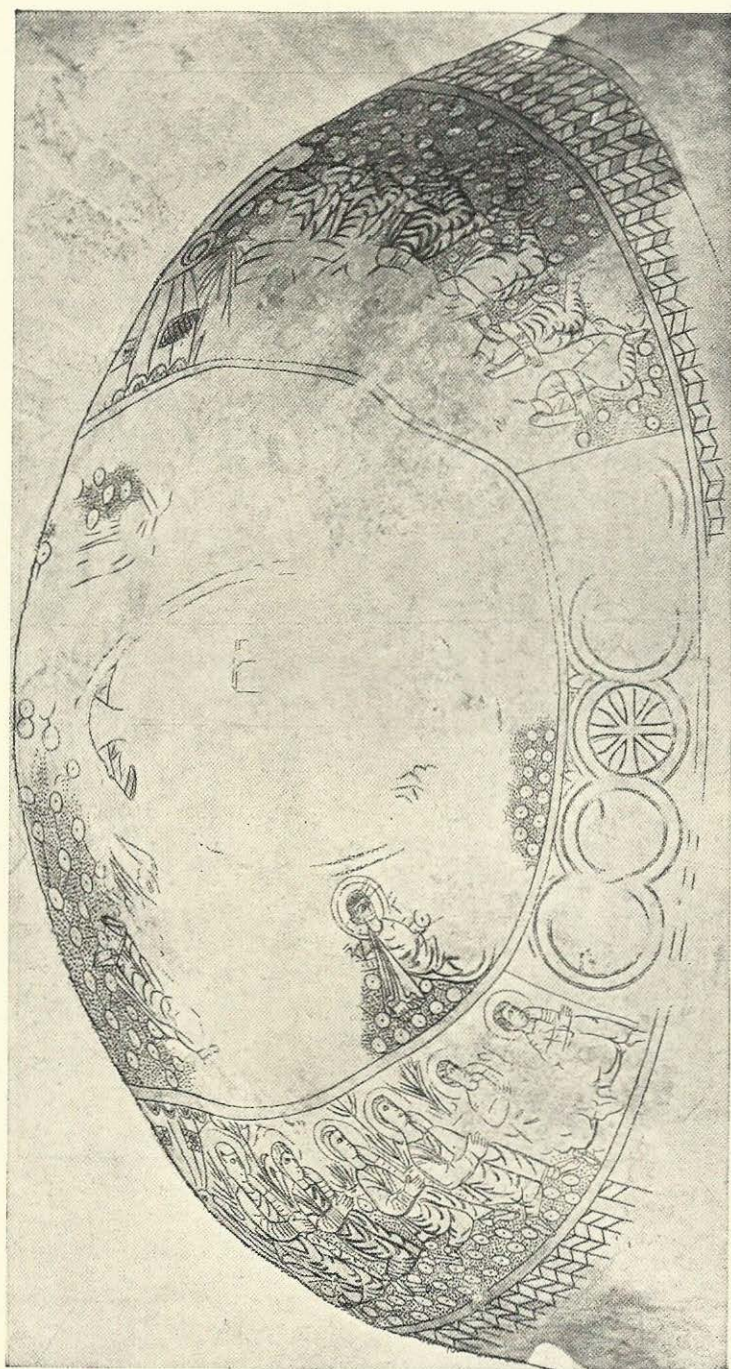

Fig. 2. — Pintura de l'absis del baptisteri d'Egara

Fig. 3. — Detall del costat de mà esquerra

Fig. 4. — Detall del costat de mà dreta

Fig. 5. — Pintura de l'absis de Sant Climent de Tahull

lleu esfondrament del terrer a l'areny actual, ens ve indicat per la inclinació vers dita riera que presenten les argiles pontianes al desmunt de la carretera de Sabadell, a mig jorn de can Inglada, i per la mateixa inclinació dels llòts sicilians al cantó de llevant del desmunt de la via del Nord, molt aprop de la caseta de can Gorchs. A la meitat del vessant de llevant de dit desmunt s'hi veu un trencament i desnivellament produït sens dubte per l'esmentat esfondrament de l'areny de la riera de les Arenes.

El curs tan superficial i gairebé sense marges que presenta aquesta riera, i la mancança de *terrasses* i afluents són altres tantes proves de la modernitat del seu areny, tan poc excavat encara. Mentre els torrents de la Gripià, de Vallparadís, de Pere Parras i la riera del Palau tenen gran fondària, la de les Arenes discorre per un pla. Quan aquesta es desborda cobreix d'acarretjos el pla immediat; en canvi la del Palau passa encaixonada entre alterosos marges laterals als quals va gratant i ensulciant, i per tal d'evitar els seus estralls s'hi han construït molts murs de contenció.

Si ens fixem també en què la riera del Palau té com a tributaris els torrents de la Maurina, de Garaldes, de les Carbonelles, de les Aimerigues, de can Boada, de can Colomer i de can Bogunyà, a mà dreta, i els de Pere Parras, de Vallparadís, de Santa Maria i de les Animes, a mà esquerra, mentre que la de les Arenes tan sols compta com a tributari el torrent de can Palet, aquest fet ens demostrarà que el *thalweg* de la riera del Palau és quelcom més antic que el de la riera de les Arenes.

L'actual curs de la riera de les Arenes es compon de dues seccions: una des de Matadepera fins a la serralada central, i va de N. a S.; l'altra, d'E. N. E. a O. S. O., va vorejant el vessant nord del *Bosc Fosc* fins a ajuntar-se amb la riera de Terrassa. Aquestes dues seccions les podríem comparar a l'enxufament de dues tuberïes de diferenta llargària i edat. La primera és la més llarga i moderna, i la segona, molt més curta, és quelcom més antiga, per quant ja existia a mitjans de l'època *Siciliana*, independentment de la primera. L'encontre i enxufament d'ambdues va verificar-se amb el darrer desviament d'aquella, trobant-se la soldadura a la colzada o girada de la mateixa riera, part d'avall de can Sabaté.

JACINT ELIAS

DE MALLORCA

VEUS aci algunes notes recollides amb motiu de la visita feta a principis de l'estiu darrer, a l'illa major de les Balears.

El primer dia el vegérem néixer a coberta del Jaume Ier, quan darrera llunyans núvols s'hi endevinava dentellada silueta muntanyenca. Peixos volants a voltes sortien àgils del líquid element quasi calmat, mentre també s'oferia al passatge un entretingut espectacle: un remat de delfins a flor d'aigua provaven d'aguantar la rapidesa del vaixell, arran mateix de la proa tallant.

Atentament visquérem la clàssica arribada al port de Palma. Seguí l'inevitable rondar entorn les parets de la Llotja i la Catedral. Feta amb el tramvia de circumval·lació la volta a la Capital, ens férem endinsar per entre els típics oliverars i ametllers del camp mallorquí. I aviat remarcàrem l'exactitud de la tan ponderada com sobtada entrada al paradís de Sòller, quan el tren aconseguí sortir de la foradada per on trascolla la carena-espinada de l'illa.

Quan a l'apropiada platja del Port de Sòller fèiem «bronz» amb el normal trajo de bany a les platges barcelonines, molt discretament unes matrones ens feren avisar que calia ens tapéssim uns pams més de pell o que ens allunyéssim a banyar fora l'abast de les mirades de donzelles i mainada. Moltes voltes és més oportú no replicar.

I a la vetlla plantàrem nostra tenda difícilment entre marlets.

A la següent matinada, al sentir en boca de noctàmbuls vianants: Mira noi, anglesos! Aquestes paraules — ens diguérem — demostren quina raça per ara i pacíficament invadeix Mallorca amb forma de turista-estiuencs.

Al llogar un canot per anar a fer cosa de set milles de Costa Brava fins a «Es Torrent des Pareis», el patró escardalenc i garlaire ens explicà molt ufanós que ell fou l'acompanyant habitual de l'il·lustre Santiago Russinyol. Creguérem molt probable que el genial novel·lista-dramaturg intervingués al bateig del canot, quan ja al port veiérem rumbejava un delator «Bohemio». Era capaç per una caravana doble a la nostra: anàvem quatre consocis. Al sortir de la bonica petxina-piscina de Sòller, a mar lliure bufava vent fresc i contrari, un vent paral·lel a les costes. Amb certesa que els professionals mariners d'entre

Tordera i Fluvià, ens haurien assegurat seriosos, que hi havia massa tràngol i ens haurien fet fer mitja volta. No en feren cabal els dos jo-ver atlots tripulants, que s'arrepetellaren a popa per contrarrestar als dos que ens hàviem situat cames penjant a l'exterior i a cada costat de la roda de proa.

Veiérem l'enlairat cim del Puig Major mig velat per negroses boirades i mentre el canot dançava en forma emocionant per entre grosses onades que sovint li feren quedar al descobert la meitat del casc proa enlaire i també qualche vegada devia mostrar amb la quilla tot l'estribor o babor. Girat el darrer contrafort i entrats a la cala formada enfront del torrent on ens dirigíem, respiràrem més a gust ja que la maror havia minvat i semblava una vera bassa d'oli gràcies a La Vaca, l'atrevit morro oposat.

Al saltar a la platja d'aquell selvatge indret, la primera idea que se'ns acudí, fou la de fer nudisme total. Aquest gest l'influencià l'enuig que el dia abans ens causà el tradicionalisme d'aquelles equivocades dames que no mostraven ni el més mínim detall de tipisme indígena. Totes les intoleràncies provoquen, per reacció, un augment d'extremisme.

Cap al tard, ens enfilàrem roques amunt per fruir l'espectacle de la posta de sol i el fistoneig inquiet de les blanques escumes d'arran de penyalars, ja que el vent — igualment fort — s'havia girat perpendicular. Per aquest mateix motiu estigué prop de causar-nos una parcialment còmica aventura. Al retornar a la boca del torrent i a la petita platja entre les dues altes parets verticals, trobàrem nostra escampada impedimenta mig remullada per les baves marines. I uns segons més, adéu motxilles, tenda, sopars i vestits, documents i metàl·lic. La fosca havia arribat i no hauria pas pogut ni provar de pescar-los l'únic bon nedador dels companys.

Rar fou nostre camping en mig d'aquelles ferrenyes muntanyes calices pobres de vegetació que ens recordà qui sap quin alterós indret pirenenc però amb el bramular continu de la Mediterrània que teníem a pocs metres. Colpidor contrast.

A bon matí de la tercera jornada, posàrem en pràctica nostre desig d'ascensionar el pic del Puig Major a base de seguir aigües amunt i sense tenir ni la més lleu referència de quina mena de país petjàvem. Nostra admiració anà *en crescendo*, a mesura que avançàrem per dintre

l'engorjat que a voltes un sol bloc caigut de les altures encastat entre ambdues imponents parets, obstrueix l'únic camí possible. I entre els diferents adjectius que aplicàrem al conjunt, se'ns escapà el de «Dantesc». D'ell se n'ha fet força abús però avui dia no sabríem pas estar-nos de ratificar. A còpia de segles, les aigües que hi baixen han buidat i modelat al ferm lilit rocallós, diferents capricioses banyeres on no s'esgarrinxarien les beutats més fines i delicades. El rastre de l'home s'hi demostra principalment en els graons esgratinyats sovint; apart les pinzellades de mangra per a facilitar el trànzit en sentit ascendent. A més, tan intrigant resulta a voltes aquell camí entre l'escampada de grans còdols, que hi existeix altra col·lecció de pinzellades exclusives per als qui devallen. Aneu-hi, bons excursionistes, i traverseu-lo de cap a cap, que és quelcom simplement meravellós.

Al moment de tocar-nos el sol, degut a haver-se aixamplat la vall, desistírem unànimement de continuar fins al pic per l'excessiva xafogor baleàrica i decantàrem cap al Santuari de Lluc, situat a bona alçària i envoltat de frondosos alzinars amb espesses garberes escampades pintorescament en un camp que atravessàrem alegrement.

J. T.

Primavera de 1932.

NOTA. — Posteriorment havem retornat a l'illa de Mallorca, de caire turista i aprofitant l'organització dels Viatges Catalònia. Sense que hi tinguem cap comissió, ens plau fer constar que quedàrem molt contents dels avantatges que hom té per la visita amb un mínim de temps als museus i palaus palmesans, al castell de Bellver, a la Cartoixa de Valldemosa, a Miramar, a les coves del Drac i dels Hams, a Manacor, etc., etc.

Crònica

PER LA NOVA ENSENYA DEL CENTRE. — Complimentant l'acord pres en la darrera reunió general ordinària, del 23 de setembre prop-passat, de renovar el botó-ensenyà del Centre, el Consell Directiu es complau a convidar a tots els artistes socis de l'entitat que, per a la confecció

del mateix, vulguin presentar un o varis projectes, els quals poden ésser executats en qualsevol tècnica, dibuix, aquarel·la, oli, etc.

La forma i composició pot ésser la que l'artista prefereixi, essent indispensable, però, que hi figurin els motius al·legòrics del distintiu actual: silueta o elements de la muntanya de Sant Llorenç, l'escut de Terrassa i la llegenda «Centre Excursionista - Terrassa», ja sigui amb totes les lletres o amb les inicials soles, a més de tot altre element decoratiu o al·legòric. Cal tenir present que l'enssenya ha de quedar reduïda a una alçada de quinze mil·límetres, com a màxim, per una amplada a proporció^a.

Poden ésser emprats quatre colors en nombre màxim, així com també pot resoldre's en relleu i en un sol color melal·lic.

La Junta Directiva estimaria que els dits projectes li siguin lliurats per tot el mes de gener de 1933, en la qual data es donarà a conèixer el Jurat que efectuarà l'elecció del model més escaient.

BIBLIOTECA. — Ultra les revistes i butlletins que periòdicament es reben al Centre, han ingressat a la nostra Biblioteca els següents volums i mapa:

«La Costa Brava».

«Documentos para la historia del arte en Andalucia», fascicle IV, tramès per la Universitat de Sevilla.

«Mapa del Massiu del Carlit».

De la nostra distingida consòcia, senyoreta Carme Blanc, hem rebut «Sota els ulls clars de Madona Pobresa».

El nostre col·laborador senyor Jacint Elias, ens ha lliurat el fascicle «Desacords respecte de l'era Quaternària», del qual n'és autor.

L'actiu Secretari de la Secció d'E. de N. i d'A. M., senyor Ignasi Escuder, ha cedit els volums «Prehistòria catalana» i «Jerôme, 60° latitud nord».

De la Cambra Oficial de la Propietat, de la nostra ciutat, hem rebut «Memòria de l'any 1931».

«Irlanda i Catalunya», cedit pel Secretari del Centre.

El Consell Directiu agraeix atentament la generositat palesada pels donadors esmentats.

MUSEU. — El dilecte consoci senyor Pere Pèrè, lliurà, per al nostre Museu, dos magnífics exemplars de fòssils, trobats a Talamanca.

També el volgut company senyor J. Datzira i Vidal ha cedit una escollida sèrie de petits fòssils, recollits a Montjuic.

Agraim aquests donatius.

EL VIII CAMPAMENT GENERAL DE CATALUNYA. — Invitats per les entitats organitzadores d'aquesta manifestació màxima de l'acampada catalana, el Centre va concórrer a aquest VIII Campament G. de C., que els dies 5 i 6 de novembre va celebrar-se a Palausolitar.

Ens és plaent de fer constar el nostre agraïment a les entitats organitzadores, per haver confiat al nostre Centre, la propaganda i organització local d'aquest notable campament, al que hi concorregueren 488 acampadors, emb 169 tendes.

COMITÈ EDITOR DE LA GUIA MONOGRÀFICA DE SANT LLORENÇ. — Per tal d'activar la tan esperada edició de la Guia Monogràfica de Sant Llorenç del Munt, la Directiva va acordar la creació d'un «Comitè Editor», per la formació del qual foren nomenats els senyors següents: Francesc Pi de la Serra, Antoni Boada i Lladó, Pau Gorina i Gabarró i Francesc Capella i Autonell.

EL CAMÍ DE LES CASTELLASSES A LA FONT DE N'ERA, OBERT PEL CENTRE. — Després de sengles sortides dedicades a obrir, de nou, el camí que antigament unia Can Poble amb El Dalmau, el passat diumenge dia 13 de novembre, el nombrós grup de socis del Centre que hi ha vingut treballant, deixà obert aquest camí que des de Les Castellasses porta a la Font de n'Era, passant per la Cova Roja.

Aquest camí havia desaparegut per complet, degut al seu abandonament i per la creixença de molta vegetació i petits arbres. Al coll de Les Castellasses, lloc on comença el nou camí, hom hi ha posat un rètol indicador a la vegada que, en els llocs necessaris, el camí està marcat amb sagetes indicadores.

En assabentar-ho a tots els nostres associats i als excursionistes en general, ens és plaent de remarcar que aquest indret és un dels més bells i feréstecs de la nostra muntanya, alhora que un dels més desconeguts.

No cal dir, doncs, com és d'estimar la tasca que aquests nostres consocis han portat a terme, per tal de fer més assequible el coneixement d'aquell indret de Sant Llorenç.

EL NOSTRE BUTLLETÍ A L'ARXIU MUNICIPAL. — Per la Bibliotecària municipal, senyoreta Maria Vergés, ens ha estat sol·licitat el nostre butlletí ARXIV, per tal de figurar a l'Arxiu municipal.

No cal dir que hem accedit, amb goig, a aquest prec.

EXCURSIONS FETES. — Durant els mesos de setembre, octubre i novembre s'han realitzat 24 excursions, amb un total de 159 socis. Els llocs visitats foren els següents:

Setembre: Montgat; Sant Feliu; camping a Montserrat; Sant Llorenç; La Portella, acampada a Font Soleia, Les Pedritxes.

Octubre: Matagalls i Santa Fe; Els Emprius; A la Font de Santa Amèlia, Gallifa i Puig de Sant Sadurní; Sant Quirze Safaja; La Barata; Montserrat; Mura; Manresa i Sant Benet de Bages.

Novembre: Sant Llorenç; assistència al VIII Campament General de Catalunya, a Palausolitar amb 4 tendes; Descens del Puig de la Cadireta del Daví, amb corda, per la part de migdia, i ascensió a la mateixa per la part de llevant; Espinyonada a Can Pèlcs.

Secció d'Esports de Neu i Alta Muntanya La Directiva d'aquesta Secció assabenta

als inscrits al Curset d'Esquis, del curs passat, les lliçons pràctiques del qual no van poder-se donar per falta de neu, que aquestes es donaran enguany a La Molina o a Núria. Abans, però, el professor senyor Fritz Mayr donarà una lliçó teòrica de repàs, la qual serà explicada el dia 11 de gener, en el nostre estatge.

Per més detalls, així com si algú vol incriure's a aquestes lliçons d'enguany, adreceu-vos als dirigents de la Secció.

Del III Congrés Internacional d'Alpinisme. — A Chamonix,

i del 21 d'agost al 3 de setembre, s'ha celebrat amb un èxit remarcable el III Congrés Internacional d'Alpinisme, amb representacions de 19 nacions delegades i amb un total de 51 delegats oficials, entre els quals s'hi comptaven les principals figures de l'alpinisme mundial, amb més de 400 alpinistes vinguts de totes les parts del món.

Entre els acords presos, amb tot i creure que alguns d'ells no passaran de la categoria d'acords, n'hi ha algun de força interessant i curiós; veieu-ne els més destacats:

Creació d'un Comitè executiu (que comprèn un president i set membres delegats de nacions o entitats alpinístiques) un secretariat i una assemblea general de representacions adherides.

—L'organisme internacional procurarà enterar-se de tots els actes de vandalisme comesos en el refugi, i s'esforçarà prop del Estats per a castigar els culpables.

—*Supressió* dels cables fixes i d'altres dispositius que facilitin *artificialment* les excursions.

—Estudi jurídic de la responsabilitat jurídica entre el guia i el client.

—Publicació d'itineraris competents per senyalar els terrenys *avalanxosos*.

—Estudi del material de socors i difusió del codi internacional de senyals d'auxili.

—Estudi d'assegurances obligatòries pels alpinistes i obligació *moral* de declarar l'objecte de l'escalada al sortir.

—Facilitat de passatge, de fronteres a alta muntanya, pels alpinistes.

Accident (de «NEIGE ET GLACE» - Octubre). — El degà dels guies de Chamonix, el cèlebre Alfons Payot, trobà la mort el dia 9 de setembre, durant una excursió alpina que ell efectuava diàriament amb tot i els seus 80 anys complerts.

Alfons Payot perteneixia a l'ordre dels Grans Guies i havia assolit gairebé tots els cimals alpins. Es practicà amb el seu pare Joan Payot — que morí centenari —, el qual havia acompanyat al Mont Blanch als alpinistes del començament del segle passat, adquirint nomenada entre els precursors de l'alpinisme actual.

EXCURSIONS OFICIALS I CONFERÈNCIES

DESEMBRE, DIA 9

Sessió inaugural del Curs 1932-33: N'Alexandre Gali, Secretari del Consell de Cultura de la Generalitat, dissertarà sobre

EL PROBLEMA CULTURAL EN LES POBLACIONS
SECUNDÀRIES DE CATALUNYA

DIA 11

EXCURSIÓ AL UBACH i FONT FREDA

Vocal: J. Tintoré.

DIA 16

VETLLADA INTIMA

«Impressions del XVII Campament col·lectiu a Sant Maurici», pel nostre consoci En Joan Ballber. — «Edelweiss films» projectarà la pel·lícula impressionada en aquell Campament.

DIA 23

En Josep M.ª Guilera, desenvoluparà

L'ASCENSIO A L'ANETO, PER TRES COSTATS

amb projeccions.

DIES 24, 25 i 26

EXCURSIÓ A LES GUILLERIES

Vocal: J. Belil.

GENER DIA 13

N'Arístides Vallès, dissertarà sobre

CACERES A L'AFRICA ORIENTAL

amb projeccions.

DIA 15

EXCURSIÓ AL MONTCAU I COVA SIMANYA

Vocal: J. Llenas.

DIA 20

N'Ignasi Escuder, parlarà de

TÉCNICA HIVERNENCA D'ALTA MUNTANYA

Amb projeccions.

DIA 27

N'Ignasi Domènec, autor de nombrosíssims llibres de cuina, parlarà sobre:

RAPSDIA DE CUINA DE L'EXCURSIONISTA

amb demostracions pràctiques.

FEBRER. DIA 3

Sessió dedicada a propagar i donar a conèixer l'obra i l'ideari del

COMITÉ CATALÀ DE REFUGIS

Projecció d'escollits diapositius.

ADVERTIMENT:

Davant la impossibilitat d'incloure en aquest full totes les excursions que efectuarà el Centre, es prega als socis que tinguin intenció d'efectuar alguna sortida, que procurin passar pel nostre estatge els dies de les reunions preparatòries.

SOCI!!

Tens companys?

Tens amics?

PROPOSA'LS PER ASSOCIAR-LOS A LA NOSTRA ENTITAT

Excursions i visites col·lectives

Alpinisme

Esports d'hivern

Camping

Atletisme

Conferències i Cursets

Exposicions

Biblioteca: Prestació de llibres i mapes

Servei gratuït d'ARXIV

Sessions de projeccions, etc.

**Hotel
VICTORIA**

CARTA - COBERTS - PENSIÓ
Preus especials per Excursionistes

TERRASSA - Sant Pere, 50

Ràdio - Pianos i Fonografs

Atwater-Kent : Clarión : Echo-
phone Kennedy - Kolster Inter-
nacional - Radiola (R. C. A.)
les millors marques americanes
i nacionals - *Vendes a terminis.*

CASA FARRAS - J. Jover, 18 (Gavatxons)

Academia Cots

Sucursal a Terrassa:

RAVAL de FERMÍ GALÁN, 7

CENTRE ESPECIALITZAT EN
L'ENSENYAMENT PRÁCTIC DE

Ortografia

Teneduria de Llibres

Català, etc.

IDIOMES

Anglès, Alemany i Francès

MATRICULEU-VOS tots els dies,
de 11 a 1 del matí i de 5 a 8 tarda.

Vda. de G. Llargués

BISUTERIA i OPTICA

Extens assortit en Rello-
geria de totes classes.

Arranjaments garantits
per Joies i Relloges

Font-vella, 18 TERRASSA

CALDERERIA Josep Olivé

Bartomeu Amat, 93 - 95

i Transversal, 242-244-246

Telèfon, 2399

TERRASSA

Sol·liciteu pressupostos sense com-
promís, per projectes, montures de
Tintoreria i Calefacció, Bombes de
totes classes i quants treballs siguin
relacionats a la Caldereria

ASSEGURANCES CAPELLA

VIDA
INCENDIS
ACCIDENTS
MARITIMS
ROBATORIS
etc., etc.

St. Leopold, 98
Telèfon, 1439

CEDEGERIA I ARTICLES METALLICS

VISITIN LA NOVA CASA

Frederic Setó

PER ENREIXATS, GALLINERS
TANCATS I SOMMIERS

Topete, 63 - Terrassa

Tingui present que s'ha obert la
ESPARTENYERIA

*** Sport ***

Especialitat amb espartenyes per
a caçadors i tota classe d'esports.
Preus econòmics

Raval, 15 - TERRASSA

Fàbrica de Teules mecàniques

Segués, Donadeu i C.^a

Terres cuites per façanes i
jardins - Articles sanitaris

Despatx: Fontvella, 1 - Telèf. 2111

Casa Martorell

Perfumeria nacional i estrangera

Plateria

Bisuteria

Paraigües

Ombrel·les

Objectes propis per a regal

Font-vella, 59 - TERRASSA

Consocis:

EFFECTUEU LES VOSTRES
COMPRES EN LES CASES
ANUNCIADES EN EL
PRESENT «ARXIV»

CASA CUNI

CONFITERIA

RUTLLA, 52 ; TERRASSA : TELEFON 1717

Gevaert

Voleu treballar en totes les
clarors de dia i de nit?

Demaneu «PRESSEX»!

Voleu obtenir clixés brillants,
molt modelats i immillorables?

Exigiu «PRESSEX»!

Voleu aprofitar tots els avantatges
que resulten de la tècnica moderna
junt amb una experiència de 40 anys
en la fabricació de material sensible?

**COMPREU
«PRESSEX»!**

LA PLACA QUE PROPORCIONA SEMPRE ELS MILLORS
RESULTATS PER LA SEVA EXTRAORDINÀRIA SENSIBI-
LITAT (1400 H. D.) I QUE ÉS DE FÁCIL MANIPULACIÓ.

Demaneu prospecte núm. 18 als representants per ESPANYA:

Industria Fotoquímica Nacional, S. A. - Mallorca, 480-BARCELONA